

SERIE U.

BALI EN LOMBOK.

N°. 69.

LANDSVERORDENING VAN DE VORSTEN VAN KARANGASEM
NOPENS „AGAMIJA GAMANA” (HET BEDRIJVEN VAN BLOED-
SCHANDE) VAN HET SAKA-JAAR 1723 (1801).

Dit stuk is in het Maleisch vertaald te Karangasem op 1 Januari 1912 door
den schrijver van het controleurskantoor I Njoman Gdê.

Sara Samoestjajagama.

(Soerat peswara).

Alkesjah maka terseboetlah ada tiga orang radja jang bertachta karadjaän di negeri Karang-Asem, jaitoe: 1. Anak Agoeng Madé Agoeng, 2. Anak Agoeng Ktoet Karangasem, dan 3. Anak Agoeng Njoman Karang. Maka tiga-tiga radja itoe berhadlir bermoeafakat mentjahari daja oepaja, soepaja memboeat kaamanannja negeri, jaitoe ketika hari Anggara-Pahing, Wara Toloe, titi tanggal toedjoeh boelan ke oeloe, rah tiga, tenggek doea, isaka Sioe-pitoengatoes floelikoer (1723).

Maka olih karena jang demikian, maka tiga radja itoe bertitah kepada empat orang Pedanda, jaitoe: 1. Pedanda Wajan Wana-Sari, 2. Pedanda Ktoet Djlantik, 3. Pedanda Madé Anom, dan 4. Pedanda Wajan Soekaat, itoelah jang dinamakan Pedanda Dyaksa-Paksa. Dan ada lagi jang dinamakan Pedanda Boedha-Paksa, jaitoe ada 2 orang: 1. Pedanda Madé Djlantik dan 2. Pedanda Wajan Demoeng.

Maka di dalam perhimpoeanan itoelah lantass menimbangkan hal kesalahan jang dinamakan *gamyâ-gamanâ* serta dimasoekkan dalam soerat soepaja bolih dipakai selama-lamanja di dalam negeri, djangan sampai melanggar „*gamyâ-gamana*”.

Misalnja Tiada Bolih:

§ 1. Menggendaki bininja goeroe, anaknja goeroe, abang atau adiknja goeroe, bininja, bresinoehoen, goeroe waktra, sanak didarma, bapa' (ma' tiri), menggendaki sanaking bapa' (saudara bapa atau saudara sendiri), sanaking iboe (saudaranja iboe atau saudara sendiri), menggendaki bininja paman disaudara, wa'

disaudara, jang sama dari laki; menggendaki nēnēk, nēnēk disoedara, jang sama dari laki, warang (mertoea dari anaknja), saudara sendiri, anaknja-sendiri, minantoe, bininja minantoe, bininja mertoea, poetoe (tjoejoe'), bininja tjoejoe', tjoejoek dari soedara; maka kesalahan itoelah jang dinamakan „gamyagamana”.

Barang siapa jang berani melanggar larangan terseboet, wadjib dihoekoem boenoeh, dimasoekkan dalam laet apan patita sawa arané.

§ 2. Tambahan paswara lagi, tida bolih angrangkatkan kapernah toemin. Djikalau ada salah satoe memperistrikan „toemin” (soedara orang toanja) atau wajah (nēnē), koempi (nēnēk-mojang) jang dari sama laki, jaitoelah membikin panas negeri, wadjib dioesir dari dalam negeri, akan tetapi menoeroet titah pembesar negeri, dimana mesti diberi tempat tinggal. Maka djikalau ada saperti jang terseboet, misalnja memperistrikan toemin, wajah, koempi, jang dari pra-dara sedekatnja sepoe-poe sekali, doea kali, maskipoen djaoehan dari sepoe-poe doea kali, wadjib, angoejoeh ring pritiwiaranya, tjoeja membikin sial dirinja.

§ 3. Dan arabian angalap-slēng-alap (memperistrikan ipar sama ipar) djikalau bersepoe-poe sedekat-dekatnja sepoe-poe 2 kali atau 3 kali, maskipoen ada djaoehan dari sepoe-poe 2 kali, djikalau Brahmana, Kesatria, Wesya diwadjibkan. Djikalau soedra tida bolih, sebab bikin panas negeri, wadjib dipisahkan jang diperistrikan dibelakang, maka prempoean jang dipisahkan itoe, wadjib diatoerkan kehadapan radja, didjadikan soendel. Djikalau perempoean itoe orang sepangan, wadjib perempoean itoe diambil olih jang poenja sepangan, diboeat soeroehan: asikoe-pēhē namanja.

§ 4. Maka djikalau berlaki-bini, ngalap slēng-alap, antara sepoe-poe 1 kali, tida wadjib dipisahkan. Akan tetapi membikin sialnja diri: makēdengāngad namanja.

§ 5. Djikalau berbini amorong (bermaroe soedara), djikalau Brahmana, Ksatria dan Wésya diwadjibkan djalan demikian, tiada ada sialnja. Djikalau soedra lakoe demikian, tiada bolih, sebab membikin panas negeri, patoet perempoean jang dikawin dibelakang dipisahkan, menoeroet atoeran sebagai jang terseboet diatas.

Adapoen jang telah ditjeriterakan diatas, ada terseboet di dalam boekoe oendang Sara Samoestja Gama.

§ 6. Maka djikalau ada orang mendjalankan memperistrikan anak-tiri, gamyagamana namanja.

Dan djikalau ada djanda lelaki mempoenjai anak, djanda laki itoe kawin dengan djanda perempoean jang soedah ada anak, kamoedian anak djanda dari laki-perempoean itoe lantas berlaki-bini, jaitoe djoega gamyagamana namanja.

§ 7. Djikalau ada djanda perempoean, misalnja: djanda anak, tjoetjoe, kakēk, soedara, paman disoedara, kakēk disoedara, kepোনakan disoedara, tjoetjoe disoedara, jang sama sanak dari lelaki. Kamoedian djanda-djanda itoe, lagi berlaki. Kamoedian lakinja itoe

mati, djadi djanda-djanda jang ke doea kali itoe tiada bolih diambil bini, djikalau tinggal dekat bersepepoe.

§ 8. Djikalau ada djanda dari : anak, tjoetjoe, bapa, kakèk, toemin disoedara, nènèk disoedara, keponakan disoedara, tjoetjoe disoedara, sama dari sanak lelaki, lantas diperistrikan gamya gamana namanja.

§ 9. Djikalau ada saperti terseboet dalam fatsal 8, akan tetapi marika itoe soedah masoek dalam poeri (ambtenaar), maka djanda itoe diperistrikan atau digendaki, bolih (tida ada perkara apa-apa).

§ 10. Djikalau ada memperistrikan : iboe, anak, soedara, tjoetjoe, nènèk, koempi (mojang), atau toemin (bini dari soedara bapa), bininja soedaranja laki (ipar), soedara nènèk mojang, atau bininja paman disoedara, kakèk disoedara, kompi disoedara, nènèk disoedara, keponakan disoedara, anak-angkat, tjoetjoe angkat, kompi angkat, soedara angkat, jang soedah sama diperas; dan memperistrikan anak-tiri, mertoea, soedaranja iboe; lagi djikalau ada djanda perempoean atau laki, bersama ada anak, laki-perempoen, kamoedian djanda laki-perempoean itoe, lantas kawin sama djanda; dan lagi djika jang laki boekan djanda, kalau dia ada anak, kamoedian anaknja djanda itoe (anak kawinan jang kedoewa kali) kawin sama anaknja djanda itoe (anak jang dibawa kawin), atau mertoeanja bapa', mertoeanja iboe, dan anak-tiri, bininja minantoe; maka djikalau orang berlakibini, binanja soedah bertjerei, lakinja ada anak atau soedara, dikawin terbelakang, djoega ada anak, atau soedara, dikawin terbelakang lagi, djoega bisa beranak, bini-bininja itoe lagi bertjerei, dan djanda-djanda itoe dipakai bini oleh anak-anaknja djanda itoe, maka anaknja jang terseboet, djika ada salah satoe djalan demikian, jaitoe djoega gamya-gamana namanja.

Djikalau berahmana, tjoema wadjib dioesir ke lain negeri.

SERIE U.
BALI EN LOMBOK.

N°. 70.

ZELFBESTUURSVERORDENING NOPENS DE INHEEMSCHE
RECHTSpraak IN KARANGASEM (1924).

Bijdrage van den toenmaligen controleur dr. B. J. Haga, van wien ook de noten zijn.

In het voormalig gouvernementslandschap Karangasam werd vóór de inlijving bij het rechtstreeks bestuurd gebied op 1 Januari 1922 (Staatsblad 1921 no. 756) de inheemsche rechtspraak beheerscht door de hierbeneden afgedrukte, en onder onzen invloed tot stand gekomen zelfbestuursverordening van 1908. Op twee punten wijkt de verordening belangrijk af van de voor het overige deel van Bali, en thans ook voor Karangasam, geldende regeling der inheemsche rechtspraak op Bali betreffende de den Hindoe-godsdienst belijdende bevolking, opgenomen in staatsblad 1921 no. 760; de andere verschilpunten zijn van ondergeschikt belang.

1. In de verordening wordt geen onderscheid gemaakt tusschen de den Hindoe-godsdienst belijdende bevolking en het overige deel der inheemsche bevolking; alle zelfbestuursonderhoorigen stonden terecht voor den raad van kerta's, onafhankelijk van hun godsdienst. Thans zijn de den mohammedaanschen godsdienst belijdende Sasaks onderworpen aan de rechtsmacht van magistraat en landraad¹⁾. Het met Karangasam in 1849 gesloten politiek contract²⁾ geeft geen definitie, wie zelfbestuurs- en wie landsonderhoorige is; volgens het geldend beginsel dient dan het jongste contract van een naburig rijkje als basis te dienen voor de verhouding van het zelfbestuur en het gouvernement; het contract van Kloengkoeng en Bangli van 1906³⁾ geeft dus uitsluitel over deze vraag.

2. Volgens de verordening (art. 12) worden door den raad van kerta's ook berecht de categorieën van crimineele en burgerlijke zaken, die elders onttrokken zijn aan de zelfbestuursrechtspraak; de zelfbestuursonderhoorigen blijken zodoende nimmer terecht te staan voor den gouvernementsrechter. Hoewel ingevolge dezerzijdsche navraag de verordening te Karangasam geverifieerd is, en ook de stedehouder-regent verklaart, dat het betrekkelijk artikel juist is weergegeven, blijkt uit de redactie dat het de bedoeling van dit artikel geweest is, om die categorieën aan de rechtsmacht van den raad van kerta's te onttrekken; indien de bedoeling een andere geweest is, komt zij in strijd met den

¹⁾ Zie Damsté in Koloniaal Tijdschrift 1924, bl. 45.

²⁾ Overgelegd in bijlagen 1894/95, 177, 6; en opgenomen in Indische Gids 1895, II, blz. 1156—1160.

³⁾ Bijl. 1906/07, 265, 48 en 49.

inhoud van het politiek contract van Kloengkoeng, dat die categorieën aan de zelfbestuursrechtspraak onttrekt (welk contract bij stilzwijgen ter zake van het Karangasam-contract de basis vormt voor de verhouding van zelfbestuur en gouvernement), en dient art. 12 (2) als onwettig te worden getoetst.

3. De raad van kerta's is samengesteld uit drie pedanda's, bijgestaan door vier kantja's; de stedehouder is voorzitter; de controleur leider en bij ontstentenis van den stedehouder waarnemend voorzitter. De bepaling, dat de resident en assistent-resident den raad van kerta's mogen voorzitten ontbreekt (art. 4¹), evenals de bepaling, dat de resident de plaatsen bepaalt, waar de raad van kerta's, behalve te Karangasam, mag zitting houden (art. 3); waar noodig mag de raad van kerta's zitting houden.

4. Tot het wettelijk houden van den raad van kerta's wordt vereischt de tegenwoordigheid van minstens twee pedanda's en twee kantja's (art. 5).

5. Artikelen 6 en 7 ontbreken.

6. In de overigens gelijklopende regeling van art. 9 (4) ontbreekt de uitzondering voor vonnissen, die eene vrijspraak inhouden, en de verplichting van verwijzing door den assistent-resident aan den resident van de vonnissen, die de eerste in een vrijspraak of in een vonnis met een straf van langer dan één jaar wensch veranderd te zien. Art. 9 (5) ontbreekt.

7. Art. 10 (2) tot en met (5) ontbreken; de in art. 10 (1) bedoelde vonnissen kunnen dadelijk ten uitvoer gelegd worden, maar iedere maand dient een „rapportan" ter onderzoek te worden gezonden aan den assistent-resident.

8. Voor de rechtspleging in burgerlijke geschillen is niet noodig, dat gedaagden behooren tot de den Hindoegodsdienst belijdende personen en dat beide partijen in het zelfde district woonachtig zijn; slechts is vereischt, dat de gedaagde in het betrokken district woont (art. 11).

9. De rechtspraak in waterrechts- en grondzaken is als volgt omschreven: „Perkara-perkara hal air dan tanam-tanaman, jang menoeroet adat, haroes di poatoes oleh Sedahan Agoeng bersama-sama Pengloerah dan Pekasih" (art. 11).

10. Art. 12 ontbreekt; aan de poenggawa's en den sedahan agoeng is opgedragen om vonnissen te maken van de door hen gedane uitspraken.

11. Het door den raad van kerta's toetepassen recht wordt als volgt omschreven: „Raad Kerta dan Poenggawa haroes menimbang dan memoatoeskan segala perkara dengan beralasan Wet, Peswara dan adat-adat, serta mengingatkan segala peroebahan atoeran, jang ditetapkan oleh toean Resident Bali dan Lombok atau ambtenaar lain, jang atas perintah toean Resident terseboet" (art. 13).

12. In plaats van 's landskas (art. 16) is vermeld de landschapskas.

13. De raad van kerta's mag de plaatsen aanwijzen, waar de opgelegde gevangenisstraf moet worden ondergaan, al is die regeling niet gelijk aan die in het overige deel van Bali en Lombok (art. 17).

14. De Gouverneur-Generaal heeft het recht tot bekrachtiging van doodvonnissen en van gratie (ontbreekt in de ordonnantie).

15. Art. 19 en 20 ontbreken.

Peswara hal oeroesan perkara-perkara didalam Landschap Karangasem, jang ditetapkan oleh Ida Igoesti Gdē Djlantik serta dimoefakati olēh semoea Poenggawa di Karangasem.

Pasal 1. Didalam kota Karangasem tetap diadakan Raad Kerta, jang terdiri atas tiga orang Pedanda disertai dengan empat orang Kantja.

¹) De aangehaalde artikelen betreffen de ordonnantie van staatsblad 1921 no. 760.

Toean Stedehouder Karangasem mendjadi ketoea Raad Kerta itoe dengan disertai toean Controleur Karangasem selakoe pemimpin.

Kalau toean Stedehouder berhalangan maka toean Controleur lah jang mewakili mendjadi ketoea Raad Kerta itoe.

Pasal 2. Raad Kerta itoe bersidang didalam kota Karangasem, tetapi kalau perloe, boleh djoega bersidang dilain tempat.

Pasal 3. Raad Kerta tida boléh bersidang kalau tida berhadlir sedikitnja 2 orang Pedanda dan 2 orang Kantja.

Pasal 4. Raad Kerta itoe mengoeroes dan memoetoeskan segala perkara hoetang-pioetang dan kedjahatan, asal sadja orang jang terdakwa boekan orangnja Gouvernement, dan asal tida perkara itoe menoeroet boenji peswara ini haroes dipoetoes oléh Raad lain.

Pasal 5. Kalau Raad Kerta mendjatoehkan hoekoeman kerdja paksa didalam rantai atau kerdja paksa dilocar rantai lebih dari satoe tahoen, dan hoekoeman hoetang-pioetang jang harganja lebih dari f 500; maka soerat kepoetoesan itoe beloem boléh dilakoekan kalau beloem mendapat ketetapan dari toean Resident Bali dan Lombok.

Kalau hoekoeman itoe koerang dari satoe tahoen atau perkara hoetang-pioetang jang koerang dari f 500, maka soerat kepoetoesan itoe haroes ditetapkan oleh toean Assistent-Resident di Denpasar.

Toean Resident dan toean Assistent-Resident boléh mengoebah soerat kepoetoesan itoe menoeroet timbangannja sendiri.

Tetapi boléh djoega sebeloenja kepoetoesan itoe dioebah toean Resident dan toean Assistent-Resident dengan menerangkan segala kekeliroean dalam kepoetoesan itoe mengembalikan soerat kepoetoesan itoe lebih dahoele kepada Raad Kerta soepaja ditimbang dan dipoetoes lagi sekali.

Kalau Raad Kerta mendjatoehkan hoekoeman denda koerang dari f 100 atau hoekoeman kerdja pekerdjaan Negeri tida dengan bajaran koerang dari 3 boelan atau hoekoeman krakal koerang dari 8 hari, dan perkara hoetang-pioetang koerang dari f 100, maka kepoetoesan itoe boléhlah teroes dilakoekan, tetapi tiap-tiap boelan haroes kirim rapportan kepada toean Assistent-Resident di Denpasar soepaja dapat diperiksai.

Pasal 6. Poenggawa-poenggawa boléh mengoeroes dan memoetoeskan perkara hoetang-pioetang jang koerang dari f 50, kalau jang terdakwa masoek bawah pegangannja.

Begitoe djoega boléh memoetoeskan perkara-perkara bahwa bahagiannja, sebagai: maki-maki, bitjara kasar, meloekai chēwan, meroesakkan atau tiada mendjaga djembatan, tiada djaga gerdoe, tiada bikin betoel pagar, tida kerdja djalan, tida menoeroet perintah, hal pentjoerian jang ketjil-ketjil, berkelahi d.s.b., kalau perkara-perkara itoe tida takloek kepala hakim jang lain.

Orang-orang jang perkaranja dipoetoes oléh Poenggawa boléh meminta pengadilan lagi kepada Raad Kerta, kalau kepoetoesan Poenggawa itoe tiada diterimanja.

Hoekoeman-hoekoeman jang boléh didjatoehkan oléh Poenggawa

jaitoe hoekoem denda setinggi-tingginja f 10 dan hoekoem krakal selama-lamanja 6 hari.

Hoekoem denda dan hoekoem krakal sekali-kali tida bolèh didjatoehkan bersama-sama.

Perkara-perkara hal air dan tanam-tanaman jang menoeroet adat haroes dipoetoës olèh Sedahan Agoeng bersama-sama Pengloerah dan Pekasèh.

Poenggawa-poenggawa dan Sedahan Agoeng haroes memboeat soerat kepoetoesan dari segala perkara jang telah dipoetoëskan.

Pasal 7. Raad Kerta dan Poenggawa haroes menimbang dan memoetoëskan segala perkara dengan beralasan Wet, Agama, Peswara dan adat-adat, serta mengingatkan segala peroebahan atoeran jang ditetapkan olèh toean Resident Bali dan Lombok atau olèh ambtenaar lain jang atas perintah toean Resident terseboet.

Pasal 8. Sekali-kali dilarang mendjatoehkan hoekoem siksa dan tida bolèh mentjahari keterangan atas djalan tenoeng, dan kalau orang tiada membajar denda tida bolèh ia didjoel oentoek mentjoe-koepi pembajaran dendanja itoe, dan dalam hal hoetang-pioetang tida bolèh orang jang diserahkan kepada jang menghoetangkan.

Pasal 9. Wang denda jang didjatoehkan atas kepoetoesan Raad Kerta atau Poenggawa semoea masoek kepala kas Landschap, ketjoe-ali jang seharoesnja oentoek orang jang mendakwa.

Pasal 10. Raad Kerta bolèh menentoekan tempatnja orang-orang melakoekan hoekoemannja, meskipoen atoeran itoe tida sama dengan atoeran dilain-lain negeri dalam kerèsidenan Bali dan Lombok jang dibawah pemerintah Gouvernement.

Pasal 11. Sripadoeka Jang Dipertoean Besar Gouverneur-Generaal bolèh memberi izin oentoek mendjatoehkan hoekoem mati, atau memberi ampoen dari segala hoekoeman jang telah dipoetoëskan olèh Raad Kerta atau Poenggawa.

Pasal 12. Raad Kerta dan toean Controleur Karangasem jang haroes menimbang tentang segala perkara rajatnja jang tinggal didalam Landschap Karangasem.

Tentang perkara-perkara orang-orang rajat Karangasem jang haroes ditimbang olèh Raad Kerta dan toean Controleur seperti jang terseboet diatas, ialah: 1)

1. apabila orang-orang itoe melakoekan kedjahatan atau melanggar peswara-peswara bersama-sama dengan rajat Gouvernement;

2. apabila orang-orang melakoekan kesalahan kepada Gouvernement, atau kepada pegawainja, kepada soldadoe, kepada rajat Gouvernement, kepada hasil dan harta benda Gouvernement, atau kepada harta benda rajatnja Gouvernement;

3. apabila orang-orang rajat Karangasem melanggar peswara Gouvernement jang haroes ditoeroet olèhnja;

4. apabila orang-orang rajat Karangasem mendakwa tentang per-

1) Tusschen jang en haroes is blijkbaar het woordje tida k uitgevallen, verg. blz. 437, aant. 2. — Noot van de commissie.

kara perdagangan, atau tentang segala hal perkara hoetang-pioetang bersama-sama orang-orang rajat Gouvernement, atau kalau orang-orang rajat Gouvernement toeroet tersangkoet perkara itoe, atau mendjadi dakwa tentang perkara-perkara hal kedjahatan, atau tersangkoet melanggar sebagai jang terseboet diatas.

Toean Stedehouder dan semoea Poenggawa dan pegawainja haroes menoeroet segala kepoetoesan tentang rajat, sebagai jang terseboet tadi, dan haroes membantoe oentoeḡ melakoekan poetoesan perkara-perkara itoe.

P a s a l 13. Peswara ini dilakoekan moelai hari Djoemahat Wagē ware Landep, tanggal 9, boelan 7, tahoen Bali 1830 (tahoen Belanda 1908).

Ditetapkan olēh Ida I Goesti Gdē Djlantik
didalam sangkepan Poenggawa-poenggawa,
I Goesti Gdē Djantik.

Telah ditetapkan olēh Sripadoeka
Toean Rēsident Bali dan Lombok,
De Bruyn Kops.

